

Čitaonice i knjižnica u Podsusedu tijekom 20. stoljeća

Sandra Berak, sandra.berak@kgz.hr

Knjižnice grada Zagreba, Ogranak Knjižnice Vladimira Nazora - Knjižnica Podsused

Libellarium, V, 1 (2012): 15 - 32.

UDK: 021(497.5Podsused)''19''

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Cilj je rada, koristeći ponajprije izvornu arhivsku građu, prikazati povijest čitaonica i knjižnice u Podsusedu tijekom 20. stoljeća. Gradivo sačuvano u Hrvatskom državnom arhivu, izvorna tiskana i rukopisna Pravila čitaoničkih društava, zapisnici s osnivačkih i redovnih skupština, uz dokumente drugih društava toga vremena, opisuju ustroj i rad čitaonica. Uz navedene dokumente, za rekonstrukciju načina rada i utjecaja Susedgradske čitaonice na život Podsuseda toga vremena od velikog su značaja sačuvani dokumenti i fotografije u privatnim zbirkama stanovnika Podsuseda. U njima je zabilježen bogat kulturni rad čitaoničkog društva i njegova uloga u kulturnom i javnom životu Podsuseda.

Pod utjecajem razvoja čitaoničkog pokreta u Hrvatskoj osnovana su i prva čitaonička društva u Podsusedu: Susedgradska čitaonica (1913.), koja 1923. godine mijenja ime u Hrvatska čitaonica u Podsusedu, te Hrvatska čitaonica Croatia u Podsusedu, u tvorničkoj kantini Tvornice Portland cementa (1923.). Današnja Knjižnica i čitaonica za djecu i odrasle započela je s radom 1951. godine u prostorijama tadašnjeg Doma kulture u Podsusedu i od tada neprekidno djeluje.

Doprinos je rada utvrđivanje temeljnih obilježja razvoja podsusedskog knjižničarstva tijekom 20. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: čitaonice, knjižnice, Podsused, Hrvatska čitaonica u Podsusedu, Narodna knjižnica i čitaonica Podsused, Knjižnica Vladimira Nazora.

Uvod

Podsused je, uz naselja Dolje, Bizek, Goljak, Jagodišće i Jarek, najzapadniji dio grada Zagreba. Kao samostalno naselje razvijao se do 1950. godine, kada je administrativno pripojen gradu Zagrebu.

Krajem 13. st. prvi se put spominje tvrđava *Sused*, čija je uloga bila nadzor nad cestom koja vodi iz Zagreba prema Hrvatskom zagorju te savski prijelaz prema Samoboru

i Sloveniji. Podsused koji se razvio podno tvrđe malo je i beznačajno naselje sve do dolaska željezničke pruge Zidani Most - Zagreb - Sisak koja je puštena u promet 1862. godine. Izgradnjom mosta 1873. omogućena je izgradnja uskotračne pruge *Samoborček* koja je puštena u promet 16. siječnja 1901. godine (Šegota 1954 - 1955: 81 - 96). Blizina prometnih putova omogućila je razvoj naselja, a doprinosi gospodarskom razvoju bila je i izgradnja Tvornice cementa (1908.) koja je zapošljavala razmjerno velik broj ljudi. Pod utjecajem razvoja Zagreba kao poslovnog, industrijskog, kulturnog i upravnog središta Podsused postaje njegov dio (isto: 81 - 96). Uvođenjem čestih i redovitih željezničkih veza i jačanjem cestovnog prometa Podsused se postupno pretvara u stambeno gradsko predgrađe te i funkcionalno, a ne samo gravitacijski, postaje dijelom Zagreba, i to i u stambenom i u rekreacijskom smislu, kao omiljeno izletišta vikendom.

Kako bi se pokrenuo društveni i kulturni život u Podsusedu, početkom 20. stoljeća osnovana su brojna društva. Prvo društvo bilo je čitaoničko društvo Susedgradska čitaonica, osnovano 1913. godine. Čitaonice su u Hrvatskoj u početku osnivane pod imenom „ilirske“ odnosno „narodne“, a do kraja 19. stoljeća prevladava naziv s nacionalnim atributom i one postaju „hrvatske“ (Dobrić 2003: 23). Osnivaju se kao društva radi jednostavnijeg postupka pri dobivanju suglasnosti potrebnih za djelovanje, potvrdu pravila i registraciju. Čitaonice su svojim karakterom u potpunosti građanske, ali svojim pravilima o postupku izbora članova i plaćanjem članarine i dalje su zatvorene za šire slojeve društva (Katalenac 1996: 25 - 27). Današnje značenje čitaonice znatno je uže od tadašnjeg značenja čitaoničkog društva, ta su društva uz škole povijesno najraniji i najprošireniji oblik kulturno-prosvjetnog organiziranja hrvatskog građanstva. Osnovne karakteristike tih društava jesu: zajedničko nabavljanje štiva, raspolaganje društvenom prostorijom, čitanje i razgovor te zadaća narodnog obrazovanja i napretka (Dobrić 2003: 23 - 24). Značajno mjesto u programima većine čitaonica zauzima priređivanje različitih društvenih aktivnosti, druženje i zabava, pri čemu se knjiga i čitanje pojavljuju kao sredstvo, ti sadržaji djelovanja pored ostalog služe i u političke svrhe, a razvijaju se i aktivnosti poput okupljanja pjevačkih zborova, diletantskih društava, muzičkih sastava i sl.

Čitaonica kao pokretač društvenog i kulturnog razvoja Podsuseda

O djelovanju i radu društva Susedgradska čitaonica u Podsusedu svjedoči arhivsko gradivo sačuvano u Hrvatskom državnom arhivu, tiskana Pravila društva (1913., 1923., 1936.) i rukopis Zapisnika X. redovne glavne skupštine održane 4. veljače 1923. godine. Iz Zapisnika doznajemo da je prvi predsjednik čitaonice bio Ratko Buzina, koji je društvom upravljao prvih deset godina. Upravni odbor (birao se tajnim glasovanjem) sačinjavali su Ivan Fisher (tajnik društva), Branko Bukovinc, Antun Bukovinc, Josip

Lukečević, Marko Rajković, Ivan Goričan i Viktor Čubelić. Članovi revizionalnog odbora bili su Nikola Božičević, Ivan Majcen i Franjo Strunjak. Franjo Strunjak, predsjednik općine Stenjevec, izabran je za počasnog člana toga društva. U prijedlozima pod razno stoji: „Skupštinar g. Dinner predlaže da se naslov čitaonice promjeni te neka glasi ‘Hrvatska čitaonica u Podsusedu’“.¹

Slika 1. Hrvatska čitaonica u Podsusedu, oko 1925. (fotografija u privatnom vlasništvu)

Nedostatak sačuvanog gradiva za cjelovit prikaz rada čitaonice djelomice nadomještaju sačuvane fotografije u privatnim zbirkama stanovnika Podsuseda. Iz njih je razvidno da je čitaonica 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća imala bogatu i raznovrsnu djelatnost, te su u sklopu čitaonice djelovali Diletantsko društvo Hrvatske čitaonice u Podsusedu (slika 2), Not. tamb. zbor Hrvatske čitaonice u Podsusedu (slika 3) i Hrvatski pjevački zbor „Susedgrad“ Hrvatske čitaonice u Podsusedu (slika 4). Osnivač i pokretač tih društava bio je Antun Bukovinac. Najčešća imena koja su i inače spominjana kao pokretači, osnivači i aktivni članovi društava, ujedno aktivni članovi Čitaonice, bili su Antun Bukovinac, Branko Bukovinac, Franjo Strunjak, Ratko Buzina i Marko Rajković.

Čitaonica je poticala i pomagala osnivanje i rad drugih društava u Podsusedu, s njima je surađivala, a služila je i kao mjesto osnivanja i okupljanja drugim društvima. Tako je, primjerice, u Pravilima društva za poljepšanje i razvitak Podsuseda (1922.) čija je svrha bila „iskorišćivanje prirodnih krasota i povoljnih prilika“ mjesta, tj. osnivanje kupališta, uređivanje perivoja i šetališta“,² bilo utvrđeno da se imovina tog društva u slučaju njegova raspuštanja imala predati u dobrotvorne svrhe i to „za dom

1 Zapisnik X. redovite glavne skupštine Susedgradske čitaonice. 1923. PU UO VIII-10 31363/1924, ZP 4102.

2 Pravila društva za poljepšanje i razvitak Podsuseda. 1922. HDA, fond SBUO Pov.II 1131/1935.

Susedgradske čitaonice“³, što se naposljetku i dogodilo. Imovina društva predana je „Susedgradskoj čitaonici dana 15. februara 1933. i to gotovina od 342 dinara i klupe, koje su postavljene u parku i koje su i dalje ostale na svojim mjestima“.⁴

Slika 2. Diletantsko društvo Hrvatske čitaonice u Podsusedu, oko 1925.

Slika 3. Not. tamb. zbor Hrvatske čitaonice u Podsusedu, oko 1925.

Uz Susedgradsku čitaonicu u Podsusedu, na prijedlog sazivača Marka Rajkovića, činovnika Tvornice Portland cementa u Podsusedu, u tvorničkoj je kantini 19. kolovoza 1923. godine osnovana i Hrvatska čitaonica Croatia. O postojanju te čitaonice, osim sačuvanog arhivskog gradiva Hrvatskog državnog arhiva, svjedoči i rukopisni Zapisnik koji sadrži i Pravila društva te zahtjev da se ista potvrde upućen Kraljevskoj Kotarskoj oblasti u Zagrebu; drugo gradivo za sada nije pronađeno. U Zapisniku konstituirajuće skupštine nalazi se skraćeni oblik Pravila čitaoničkog društva, kojemu su ciljevi:

³ Isto. čl. 16.

⁴ Podsused društvo za poljepšavanje likvidacija /raspust/. 1922. HDA, fond SBUO Pov. II 1131/1935.

širenje obrazovanosti među svojim članovima, podupiranje narodne književnosti i njegovanje društvenosti. - i na dalje razlaže, da će se nabaviti za čitanje političke, beletrističke i strukovne časopise i knjige i priređivat će se poučna predavanja i zabave.⁵

Početni smještaj Susedgradske čitaonice ovim istraživanjem nije potvrđen, nasljednici Antuna Bukovinca spominju kuću obitelji Oralek, u sklopu koje se nalazila kuglana, a na katu Čitaonica uz koju su djelovala još dva društva. Međutim mišljenja se stanovnika Podsuseda razilaze. Da je prostorija kao mjesto okupljanja postojala, potvrđuje Zapisnik konstituirajuće skupštine Dobrovoljnog vatrogasnog društva (1929.), kao i zapis u vatrogasnoj Spomenici iz 1935. godine.

Dobrovoljno vatrogasno društvo u Podsusedu osnovao je dne 7 aprila 1929 pretsjednik Susedgradske čitaonice gosp. Antun Bukovinc, posjednik iz Podsuseda. Na poziv za konstituirajuću skupštinu odazvalo se je oko 60 mještana, i u prostorijama Susedgradske čitaonice pozdravio je prisutne lijepim i iscrpivim govorom gosp. Antun Bukovinc (Jesih 1935: 30).

Slika 4. Hrvatski pjevački zbor „Susedgrad“ Hrvatske čitaonice u Podsusedu, 1929.

Osnivač Antun Bukovinc izabran je potom i za prvog predsjednika vatrogasnog društva. Sokolski dom u Podsusedu podignut je u razdoblju od 1931. do 1932. godine na zemljištu kupljenom od grofice Anke Jelačić, doprinosom banske uprave u Zagrebu i upravne općine Stenjevec. Općina je dopustila gradnju dvorane Sportskog društva „Sokol Jugoslavije“ uz uvjet da se u sastavu Doma izgradi jedna školska soba. Prostorijama Sokolskog doma koristili su se i Društvo za unapređenje i poljepšanje Podsuseda, Hrvatska čitaonica, Dobrovoljno vatrogasno društvo i Gospodarska sloga - ta društva, nakon likvidacije Sokola u Podsusedu tijekom 1936. godine, preuzimaju upravu nad

5 Zapisnik konstituirajuće sjednice Hrvatske čitaonice Croatia. 1929. fond PU UO VIII-10 31363/1924, ZP 4102.

Domom. Kod preuzimanja je istaknuto da njegove prostorije trebaju služiti „prosvjetnom, kulturnom i naprednom razvitku, ovomjestanskom narodu“.⁶ Zapisnik potpisuje predsjednik Hrvatske čitaonice Antun Bukovinac.

Čitaonica je s postojećim društvima usko surađivala, sudjelovala je u njihovu osnivanju, poticala i pomagala njihov rad, pa stoga možemo zaključiti da se cjelokupan društveni i kulturni život Podsuseda odvijao u okviru čitaonice ili pak uz njezinu izravnu ili neizravnu suradnju i pomoć.

Pravila čitaoničkog društva u Podsusedu

Pravna regulativa o društvima i udrugama u Monarhiji, nastalim slobodnim udruživanjem građana, načelno je uređena carskim patentom „o društvima“ od 26. studenoga 1852. Prema odredbama tog patenta dozvola je bila potrebna kada se utemeljuju društva za javne i opće korisne svrhe. Patentom je utvrđen i postupak odobravanja novog društva. Društvo je molbu trebalo podnijeti „političkoj zemaljskoj vlasti“ u kojoj će biti njegovo sjedište. U molbi se mora zatražiti odobrenje za osnivanje ili opunomoćenje, s time da je bilo potrebno dostaviti pravila odnosno statute društva u tri primjerka (Pleše 2000: 7 – 11).

Pravila za rad i osnivanje čitaoničkih društava bila su jedinstvena, a potvrđivala ih je i odobrala Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada – Odjel za unutarnje poslove. Pravila čitaoničkog društva u Podsusedu sastavljena su 1913. godine, sadržavaju 16 članaka i sadržajno ih možemo podijeliti na tri dijela. Prvi se odnosi na osnovne podatke o društvu, naziv, svrhu i financiranje, drugi se odnosi na članove, njihova prava i obveze, a treći propisuje unutarnju strukturu društva i načine upravljanja društvom.

Prve tri točke Pravila odnose se na naziv, svrhu i ciljeve djelovanja čitaoničkog društva:

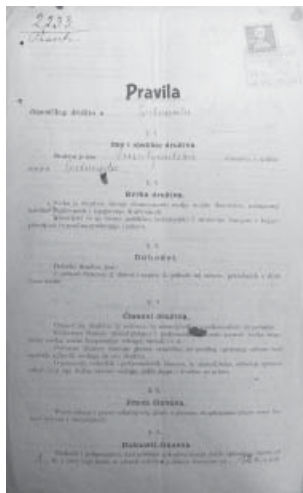
Društvu je ime Susedgradska čitaonica, a sjedište mu je u Podsusedu. Svrha je društvu: širenje obrazovanosti među svojim članovima, podupiranje narodne književnosti i njegovanje društvenosti. Nabavljati će za čitanje političke, beletrističke i strukovne časopise i knjige; priredjivat će poučna predavanja i zabave.⁷

Članom društva mogla je postati „svaka neporočna osoba, zatim korporacije, udruge, zavodi i.t.d.“ ukoliko su stanovnici Podsuseda. Članovi su mogli biti redovni, utemeljitelji, potpomažući i počasni. Počasne članove imenovala je glavna skupština na prijedlog upravnog odbora „radi osobitih njihovih zasluga za ovo društvo“.⁸

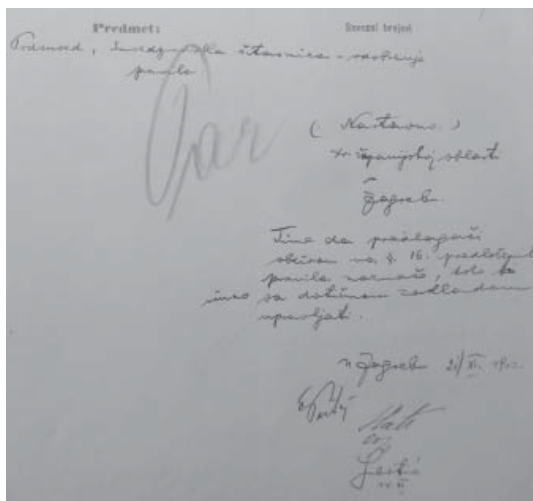
6 Zapisnik u predmetu postavljanja nove uprave za preuzeće Sokolskog doma i upravljanje istim. 1936.

7 Pravila čitaoničkog društva u Podsusedu. 1913. HDA, fond UOZV SP 2233/1914.

8 Isto, čl. 3 – 4.

Slika 5. Prva stranica Pravila čitaoničkog društva iz 1913. godine

Slika 6. Odobrenje Pravila čitaoničkog društva u Podsuseđu, dokument iz 1914. godine

Financiranje je bilo trojako, putem članarina i dobrovoljnih priloga članova te prihoda od priređenih zabava u društvene svrhe. Pravo izbora i pravo odlučujućeg glasa imali su redovni članovi i utemeljitelji. Upisnina i godišnja članarina razlikovala se s obzirom na vrstu članstva:

Redovni i podpomažući, kad pristupe u društvo imaju platiti upisninu od 1K (kruna), a osim toga dužni su plaćati redovitu godišnju članarinu od 12K. Potpomažući od 6K, i to ili na jedamput ili u mjesečnim (četverogodišnjim) jednakim obrocima unaprijed. Utemeljitelji imaju iza pristupa platiti u društvenu blagajnu svotu od 50K na jedanput ili u 10 jednakih mjesečnih obroka. "Ako član nije na vrijeme izvršio uplatu članarine „prestaje biti članom utemeljiteljem, a dotle uplaćeni iznosi smatraju se darom društvu. Svi su članovi dužni čuvati čast i ugled društva, pokoravati se zaključcima glavne skupštine i upravnog odbora, te prema svojim silama unapredjivati društvenu svrhu."⁹

Članstvo prestaje dobrovoljnim istupom, preseljenjem iz Podsuseda „odmah“ ili isključenjem od strane Upravnog odbora. Isključenje iz društva nastupa ako

1. ponovljenim opomenama (član) ne udovoljava svojim dužnostima;
2. ako zlobno uradi proti interesima društva.
3. ako svojim vladanjem izgubi čast i štovanje u javnosti.¹⁰

Upravni odbor sačinjavali su predsjednik, potpredsjednik, tajnik, blagajnik i jedan odbornik. Članove odbora i predsjednika birala je glavna skupština, dok su potpredsjednika, tajnika i blagajnika članovi upravnog odbora birali između sebe. Upravni odbor

9 Isto, čl. 6.

10 Isto, čl. 7.

upravlja društvenom imovinom, prima i isključuje članove, odlučuje o nabavi novina i knjiga, priređuje predavanja i društvene zabave, sastavlja i odobrava kućni red uz odobrenje glavne skupštine, sastavlja proračun i izvršava zaključke glavne skupštine. Predsjednik zastupa društvo prema zakonodavnim tijelima i trećim osobama, saziva glavne skupštine i sjednice upravnog odbora, kojima predsjeda, odlučuje svojim glasom kada se pri stvaranju zaključaka glavne skupštine i upravnog odbora ili kod izbora glasovi jednako podijele te doznaju isplatu svih društvenih izdataka.¹¹ Tajnik sastavlja sve društvene spise, vodi zapisnike glavne skupštine i sjednice upravnog odbora te ih uz predsjednika potpisuje. Tajnik vodi inventar o društvenim stvarima i imenik članova.¹² Blagajnik vodi blagajničke knjige, svako tromjesečje izvještava o stanju društvene imovine, brine o redovitom prikupljanju članarina i drugih članskih obveza te isplaćuje izdatke koji su odobreni od predsjednika ili potpredsjednika društva. Glavna skupština

a) rješava izvješće upravnog odbora o njegovom radu minule godine i odobrava proračun za buduću godinu. Za izpitivanje blagajne i računa i celoga imovinskoga stanja društvenoga bira skupština iz svoje sredine 3 člana, koji ne smiju ujedno biti i članovi upravnog odbora, te na temelju izvješća njihova zaključuje o podijeljenju absolutorija upravnom odboru; b) bira upravni odbor za vrijeme od 1 godine; c) može prema okolnostima prinose članova (§. 6.) povisiti ili sniziti; d) imenuje počastne članove; e) odobrava kućni red i po upravnom odboru sklopljene društvo obvezujuće ugovore; f) rješava predloge upravnog odbora i pojedinih članova, ovih potonjih samo onda, ako su bar osam dana prije predsjedniku prijavljeni; g) mienja pravila; h) zaključuje o razlazu društva.¹³

Glavne skupštine mogu biti redovne ili izvanredne. Redovne glavne skupštine održavaju se svake godine u siječnju, dok se izvanredne sazivaju u slučajevima kada to

upravni odbor zaključi ili kad to zatraži barem 1/3 članova pismenim podneskom, u kojem treba, da je naznačen predmet razprave.¹⁴ „O zakazanim skupštinama ima se za vremena prijava podneti nadležnoj političkoj oblasti. Za valjanost zaključka glavne skupštine nužno je, da u njoj osim prisutnih članova odbora bar još 2/3 redovitih članova prisustvuje. Zaključci glavnih skupština stvaraju se absolutnom većinom glasova.¹⁵

Razmirice unutar društva rješavaju se na „Obraničkom sudu“, koji se sastoji od po dva branitelja svake stranke u sporu koji se biraju među članovima društva, a odabrani branitelji biraju petog člana suda koji je „ročelnik“. „Obranički sud“ odlučuje

11 Isto, čl. 10.

12 Isto, čl. 11.

13 Isto, čl. 14.

14 Isto, čl. 13.

15 Isto, čl. 13.

apsolutnom većinom glasova, a na donesene odluke nije omogućeno pravo žalbe. Društvo se može raspustiti ako tako odluči glavna skupština ili ako ga ukine nadležno tijelo. U slučaju da skupština pri prestanku rada društva ne propiše kako će se dalje raspolagati društvenom imovinom te u slučaju da nadležno tijelo raspusti društvo, Pravilima je određeno da se sva društvena imovina treba dati u dobrotvorne svrhe, i to „za siromašnu školsku mladež u Podsusedu, kao zaklada kojom će upravljati školski odbor u Podsusedu.“¹⁶

Prva promjena pravila uslijedila je 1923. godine kada na X. redovnoj skupštini dolazi do promjene imena čitaonice u Hrvatska čitaonica u Podsusedu, a zbog nedostatka sredstava za nabavku časopisa povisuje se članarina. Zapisnik X. redovite glavne skupštine Susedgradske čitaonice donosi podatak o sredstvima kojima je čitaonica raspolagala:

Blagajnik daje izvješće o financijskom stanju društva: prihod 15.439,33; izdatak 8.315,-; u blagajni 7.124,33 te se predlaže da se taj iznos prenese u 1923. godinu.¹⁷

Zbog nedostatka financijskih sredstava za nabavku časopisa dolazi do „povišenja članskih prinosa“, i to:

Upisnina od K 1.- na Din. 5.-, Redovita članarina od K 12.- na Din. 36.- godišnje, Podupirajuća članarina od 6 K.- na Din. 18.- godišnje, Utemeljiteljni prinos od K50.- na Din. 50- jedanput za uvijek.

Zaključci X. redovite glavne skupštine Susedgradske čitaonice dostavljeni su Kraljevskoj kotarskoj oblasti u Zagrebu, a odobrenje Pravila Hrvatske čitaonice u Podsusedu uslijedilo je u srpnju 1924. godine; prepisku je vodio tadašnji tajnik društva Ivan Fischer.

Posljednje odobrenje pravila čitaoničkog društva u Podsusedu uslijedit će 1936. godine, kada su unesene brojne promjene. Unutarnjem ustrojstvu uz upravni odbor dodan je nadzorni odbor, mijenja se naslov koji odobrava Pravila u Kraljevska banska uprava Savske Banovine - upravno odjeljenje. Na kraju 16. članka dodana su „Prelazna naredjenja“ koja glase:

1/ Hrvatska čitaonica stoji pod vrhovnom vlašću i nadzorom Ministarstva prosvete i sve su odluke Ministarstva prosvete obavezne za upravni i nadzorni odbor, kao i za skupštinu; 2/ ona je dužna svake godine, po održanju godišnje skupštine podneti Ministarstvu prosvete/odjeljku za osnovnu nastavu/ izvještaj o svom radu za proteklu godinu i jedan primerak godišnjeg računa. 3/ Pravila kao i svaka njihova izmjena ili dopuna imaće važnosti tek kada ih odobri Ministarstvo

16 Isto, čl. 16.

17 Zapisnik X. redovite glavne skupštine Susedgradske čitaonice. 1923. PU UO VIII-10 31363/1924, ZP 4102.

prosvete; a 4/ Hrvatska čitaonica može da opći sa državnim vlastima samo preko sreskog načelstva u čijem se području nalazi.¹⁸

Osim toga, dopunjena je informacija o sjedištu društva i uz mjesto Podsused dodaje se „Sreza zagrebačkog Banovine Savske“. Svrha društva proširuje se odredbom „raditi sve ono, što ide u prilog narodnom prosvjećivanju i njegovom ekonomskom podizanju“. Dohotkom društva počinje se smatrati i „fond“ društva. Članom može biti svaka osoba s područja Kraljevine Jugoslavije, bez obzira na mjesto stanovanja. Počasne članove i dalje imenuje glavna skupština na prijedlog upravnog odbora, a „Neprimljenom dužan je upravni odbor iznijeti pismeno i obrazloženo rješenje sa pravom žalbe na glavnu skupštinu“.¹⁹ Mijenja se iznos članarine: redovni i potpomažući članovi plaćaju upisninu u iznosu od 5 dinara, uz redovnu godišnju članarinu od 24 dinara, a za potpomažuće od 12 dinara; utemeljitelji uz pristupanje moraju uplatiti 100 dinara u društvenu blagajnu.

Nadzorni odbor sastoji se od 5 članova, „koji između sebe biraju predsjednika i delovodju“. Članovi nadzornog odbora ne mogu biti ujedno i članovi upravnog odbora. Sastaju se na redovnim sjednicama najmanje jedanput mjesečno.

Nadzorni odbor je dužan: a/ da motri, da se u čitaonici radi po ovim pravilima i skupštinskim odlukama; b/ da odlučuje o žalbama pojedinih članova c/ da na kraju svake godine pregleda i ostale knjige, koje vodi knjižinar-blagajnik i da o svemu tome podnese izvještaj skupštini, ali to može vršiti kad god nadje da je potrebno. Nadzorni odbor ima pravo razrješiti dužnosti kako pojedinog člana, tako i upravni odbor, ako štete ugledu i interesima čitaonice. U slučaju razrješenja upravnog odbora nadzorni odbor dužan je sazvati vanrednu skupštinu, koja o tome odlučuje. 'O zloupotrebama izvještava i odelenje za narodno prosvjećivanje Ministarstva prosvete. Članovi nadzornog odbora odgovorni su moralno i svojom imovinom za štetu, koja bi nastala propustom vršenja njihovih dužnosti.²⁰

Djelokrug glavne skupštine proširuje se i na nadzorni odbor, i to u dijelu koji je prije obavljao revizionalni odbor, za:

nadzorni odbor za izpitanje blagajne i računa i celoga imovinskoga stanja društvenoga bira skupština iz svoje sredine 6 člana, koji ne smiju ujedno biti i članovi upravnog odbora, te na temelju izvješća njihova zaključuje o podijeljenju absolutorija upravnom odboru.²¹

Društvo uz glavnu skupštinu može raspustiti nadležna državna vlast, a dobrotvorna svrha u čiju se korist društvena imovina ima upotrijebiti mijenja se:

18 Pravila čitaoničkog društva u Podsusedu. 1934: Hrvatska čitaonica; SBUO pov. II 5271/1936, ZP 4102.

19 Isto.

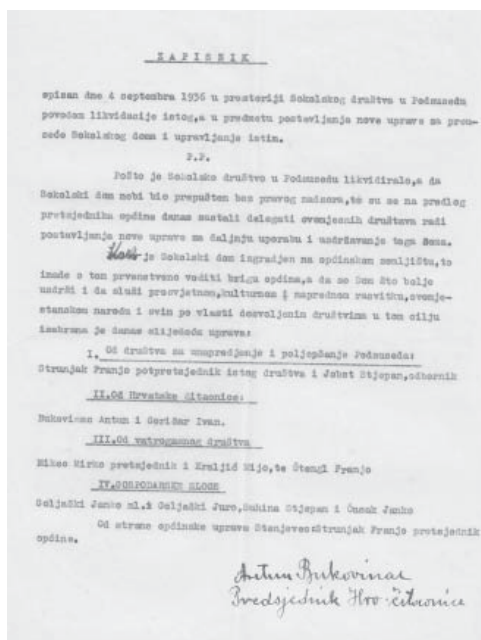
20 Isto. čl. 12.

21 Isto. čl. 14.

gotov novac i knjižnica [ima se] predati pučkoj školi u Podsusedu, a ostatak društvene imovine sokolu u Podsusedu, pod uvjetom da se društvene slike izvjesi u njihovim prostorijama na vidljiva mjesta. Ako bude Hrvatska čitaonica ponovno oživjela, imovina će joj se vratiti u roku od pet godina.²²

Ta pravila uz predsjednika Antuna Bukovinca i tajnika društva Ivana Praleka te uz deset članova prvi put potpisuje i jedna žena, Ljubica Markulin. Kako su neka imena nečitko potpisana, nije u potpunosti moguće utvrditi o kojim se osobama radilo. Pored potpisa predsjednika i tajnika društva nalazi se žig na kojem stoji: Hrvatska čitaonica u Podsusedu, Srez Zagreb, Banovina Savska.

Uz Pravila je priloženo i njihovo odobrenje u kojem stoji datum 17. kolovoza 1936. godine te odluka da stara Pravila odobrena od bivše pokrajinske vlade u Zagrebu prestaju važiti.

Slika 7. Zapisnik o preuzimanju upravljanja nad Sokolskim domom nakon likvidacije Sokolskog društva u Podsusedu

Podaci o broju članova, veličini i sastavu fonda čitaonice ovim istraživanjem nisu utvrđeni, a zadnji podatak o postojanju i radu Hrvatske čitaonice pronađen je u dokumentu kojim se traži preuzimanje upravljanja nad Sokolskim domom iz mjeseca rujna 1936. godine, gdje su, među ostalima, i predstavnici Čitaonice zaduženi za skrb

o valjanom upravljanju domom. Usprkos skromnosti sačuvane izvorne građi, iz navedenoga je vidljivo kako je čitaoničko društvo u Podsusedu imalo važnu ulogu u razvoju Podsuseda i njegovu kulturnom, društvenom i gospodarskom životu.

Knjižnica i čitaonica za djecu i odrasle u Podsusedu

Nakon Drugoga svjetskog rata, s Knjižnicom i čitaonicom za djecu i odrasle u Podsusedu, počelo je novo razdoblje u povijesti podsusedskog knjižničarstva. Tu je ustanovu osnovao 1951. godine VI. Rajonski narodni odbor Črnomerec, a isprva je bila smještena u tadašnjoj zgradi Doma kulture u Podsusedu (Sokolski dom).

Slika 8. Učenici 2. razreda pred Knjižnicom i čitaonicom, Dom kulture, 1952.

Sredinom 1951. godine, na temelju rješenja Narodnog odbora grada Zagreba, uspostavljen je Rajonski narodni odbor Podsused koji je u okviru svoje nadležnosti imao i nadzor nad Knjižnicom. Zapisnici redovnih zasjedanja Narodnog odbora sačuvani u Državnom arhivu u Zagrebu svjedoče o počecima rada Knjižnice.

Prvi pronađeni dokument jest proračun za Knjižnicu iz 1951. godine. On s nadnevkom 14. srpnja donosi podatak da je od ukupno 17.000,00 proračunskih dinara 12.000,00 namijenjeno za plaće i honorare, a 5.000,00 za nabavku knjiga za knjižnicu i čitaonicu.

O radu Knjižnice izvijestio je Borivoj Vuksan, predsjednik Savjeta za prosvjetu i kulturu. Ističe se nedostatak knjiga, te se uz donacije Poljoprivredne zadruge u Podsusedu traži pomoć od Centralne gradske knjižnice, ali bez uspjeha. U studenome 1951. godine odlučeno je da se među članovima izabere odbor koji će rukovoditi knjižnicom, a Savjet za kulturu i prosvjetu bit će nadzorno tijelo. Fond iznosi 800 knjiga, a broj je članova 200. Zanimljivo je kako predstavnici Rajonskog odbora vide rad Knjižnice:

drug Stanišak govori o čitaonici, da je to najuspjelija kulturna manifestacija, koja je otvorena u našem rajonu te je potrebno da se pomaže i podupire na sva-

kom koraku. Broj knjiga je premalen a interesovanje tako veliko, da se dešava da ljudi u repu čekaju na knjige.²³

Savjet za prosvjetu i kulturu želi proširiti rad čitaonice

tako da ona postane kulturno središte našeg rajona, sa zadatkom da organizira popularna predavanja, čitalačke grupe, književne večeri, projekcije naučnih filmova a iz nje treba da se razvije odnosno u njenom sastavu treba da bude narodno sveučilište X. Rajona. U svrhu proširenja rada bit će neophodno da se osiguraju veće prostorije.²⁴

Odlukom Gradskog narodnog odbora grada Zagreba od 1. 1. 1952. školstvo u cijelosti prelazi u njegovu nadležnost, pa Savjet građana za prosvjetu i kulturu Rajonskog narodnog odbora Podsused raspodjeljuje između sebe zaduženja za pojedina područja unutar kulturne djelatnosti rajona i tako Knjižnica dobiva prvu osobu nadležnu za njezin rad, Elizabetu Biondić. U veljači iste godine u Domu kulture sazvan je širi sastanak Knjižnice i predložena je njezina reorganizacija:

čitaonica bi postala žarište narodnog prosvješčivanja. Održavalo bi se čitanje novina i časopisa, priredbe, književne večeri, referati o novim knjigama.²⁵

Istodobno se gase rajoni te se oformljuju Narodni odbori općina, a nadležnost nad Knjižnicom stječe Narodni odbor općine Podsused. Tijekom godine Knjižnica i čitaonica sele u zgradu na Trgu slobode br. 8 (danas Podsusedski trg), u kuću Katice Štih, u prostorije u kojima je do tada bila smještena *milicija*. Knjižnica mijenja naziv u Narodna knjižnica i čitaonica općine Podsused. Oprema se novim namještajem, a u dugoročnim planovima Savjet planira osnivanje novih čitaonica u naseljima Podsuseda. Prijedlog jednog od odbornika da se knjižničarki dopusti samostalno odlučivanje u nabavi knjiga nije prihvaćen, te i nadalje Odbor Narodne općine odobrava izdatke. Knjižnica je otvorena svaki drugi dan od 16 do 19 h. Krajem 1953. godine planira se novo preseljenje Knjižnice u prostorije Narodnog odbora općine, u prostorije nekadašnje školske zgrade Jednorazredne pučke škole u Podsusedu, gdje se ona i danas nalazi. Zgrada datira iz 1981. godine i prva je namjenski izgrađena školska zgrada u Podsusedu. Osniva se komisija za uređenje knjižnice i čitaonice koju sačinjavaju Marijan Dundović, Elvira Budiselić, Borivoj Vuksan i Radoslav Horvat. Mjesto knjižničara upražnjeno je i nakon provedenog natječaja na mjesto honorarnog knjižničara imenuje se Ankica Harapin, ali već za tri mjeseca na njezino mjesto dolazi Petar Šešek. Brze izmjene honorarnih knjižničara uslijedile su zbog premalih honorara. Na 34. sjednici Narodnog odbora

23 Zapisnik VI redovnog zasjedanja Narodnog odbora X rajona Podsused. 1951. HR-DAZG-1204 Rajonski narodni odbor Podsused.

24 Zapisnik VII redovnog zasjedanja Narodnog odbora X rajona Podsused. 1951. HR-DAZG-1204 Rajonski narodni odbor Podsused.

25 Zapisnik IX redovnog zasjedanja Narodnog odbora X rajona Podsused. 1951. HR-DAZG-1204 Rajonski narodni odbor Podsused.

općine Podsused od 14. veljače 1955. godine donosi se odluka da problem honorara za knjižničara rješava novi Narodni odbor za sve knjižnice u budućoj općini.²⁶ U izvještaju o radu predsjednika Narodnog odbora općine Podsused Marijana Dundovića za 1954. godinu saznajemo da se Knjižnica preselila u nove prostorije, opremljena je novim namještajem i velikim brojem knjiga, dnevnih novina i časopisa te šahovskim pločama. Broj knjiga povećao se za 33% (u odnosu na prethodnu godinu) i iznosi 2070 knjiga, a broj posuđenih knjiga povećan je za 50% i iznosi 6900 knjiga.

Ovakav porast u korištenju knjižnice i čitaonice omogućen je time, što je knjižnica otvorena svakog dana poslije podne i uveče do 21 sat, udobno opremljena i zagrijana i izdavanje knjiga vrši se svakog dana.²⁷

Početkom 60-ih godina 20. stoljeća knjižnice razvijaju mrežu ogranaka objedinjenih prema teritorijalnoj podjeli grada Zagreba. Narodna knjižnica i čitaonica Podsused tada postaje područnom knjižnicom Narodne knjižnice Susedgrad, uz knjižnice Kustošija, Vrapče i Stenjevec. Uz navedene knjižnice postojale su i četiri knjižnične stanice i čitaonice u Španskom, Gornjoj Kustošiji, Bizeku i Fraterščici. Od 1963. godine mreža knjižnica nosi naziv Narodna knjižnica i čitaonica „Vladimir Nazor“. Savjet za prosvjetu i kulturu 18. 12. 1963. godine donosi zaključak kojim predlaže Općinskoj skupštini da donese rješenje prema kojemu se s danom 1. 1. 1964. godine Knjižnica i čitaonica Črnomerec u Zagrebu pripaja Knjižnici i čitaonici „Vladimir Nazor“.

Usporedno s otvaranjem dječjih odjela u Knjižnicama grada Zagreba 60-ih godina 20. stoljeća, i Knjižnice Vladimira Nazora otvaraju dječje odjele, pa tako i ona u Podsusedu. Sedamdesete godine prošloga stoljeća obilježene su uvođenjem novih programa i usluga za djecu i mlade. Tako se u knjižnici u Podsusedu od 1978. godine uvode pričanje priča i izložbe dječjih radova i slikovnica, povremene priredbe te projekcije crtanih filmova u suradnji s Društvom *Naša djeca* općine Susedgrad. Posebno se obilježavaju Dječji tjedan te Dani dječje radosti uz kazališne i lutkarske priredbe. Novi je oblik rada i program za djecu predškolskog uzrasta „Mali glumci, slikari i ljubitelji muzike“.

Tribina Cvrčak bila je namijenjena organiziranim posjetima školske djece, a za cilj je imala popularizirati dječje stvaralaštvo te stvaralaštvo namijenjeno djeci. U sklopu tribine gostovali su brojni autori za djecu. Za školsku djecu organiziraju se literarne, recitatorske i likovne grupe, susreti s književnicima, kazališne i lutkarske priredbe, grupni posjeti knjižnici, natjecanja u znanju, likovne izložbe, filmske predstave.

26 Zapisnici redovitih sjednica Narodne općine Podsused. 1952–1955. HR-DAZG-908 Narodni odbor općine Podsused.

27 Izvještaj predsjednika Narodnog odbora o radu Narodnog odbora općine Podsused grada Zagreba. 1954. HR-DAZG-908 Narodni odbor općine Podsused.

Program igraonice vodio je dječji odgajatelj koji je brinuo za nabavu igračaka i potrebne opreme. Pričanje priča uz ilustriranje od 1974. godine vodi bibliotekarka Zlatica Rakasović, uz njegovanje fonda dobrih slikovnica i dijafilmova potrebnih za sat priča. Program Pričanje priča provodio se jednom tjedno.

Likovni atelje okupljao je stalne grupe djece koja ovladavaju likovnim tehnikama. Djeca crtaju, slikaju ili modeliraju po zadanim temama, a kasnije pričaju o temi uz reprodukciju, fotografiju ili ilustraciju i film. Voditelj radionice bio je Vlado Radas, akademski kipar koji se djelomice koristio programom Centra za kulturu narodnog sveučilišta Susedgrad. Program u Knjižnici Podsused provodio se dva puta mjesečno. Organizatorica i voditeljica programa Mali lutkari bila je Vanda Šestak, odgajateljica i lutkarica, članica Lutkarske grupe Zlatni dani. Djeca su u programu svladavala vještine izrade lutaka, kretanja iza paravana i pokretanja lutke. Program se provodio dvaput mjesečno u trajanju od jednog sata.

Današnji izgled Knjižnica dobiva 1998. godine, uvodi se funkcionalni knjižnični namještaj, računala za rad s korisnicima te pristup skupnom katalogu mreže Knjižnica Vladimira Nazora.

Danas Knjižnica ima informativno-posudbeni odjel, čitaonicu i čitalačka mjesta u slobodnom pristupu. U njoj se kontinuirano postavljaju tematske ili informativne izložbe knjiga i knjižnične građe koje su vezane uz kalendare događanja ili prate kulturna zbivanja.

Odlukom grada Zagreba od 1. 1. 2007. godine o pripajanju knjižnica u jedinstvenu mrežu Knjižnice grada Zagreba, Knjižnica Podsused ogranak je Knjižnice Vladimira Nazora u sastavu Knjižnica grada Zagreba.

Zaključak

Provedenim istraživanjem utvrđena su dva razdoblja razvoja podsusedskog knjižničarstva tijekom 20. stoljeća, između kojih kao golema povijesna prekretnica stoji Drugi svjetski rat.

Iako identificirano sačuvano arhivsko gradivo nije bilo dostatno za cjelovitu rekonstrukciju rada predratne podsusedske čitaonice (ponajprije s obzirom na veličinu i strukturu fonda i broj članova), posve je razvidno da je ona ispunila svoju možda i ponajveću zadaću: u golemoj je mjeri utjecala na društveni i kulturni život Podsuseda tijekom četvrt stoljeća svoga djelovanja. Bila je *čitaonica* u najširem smislu riječi, mjesto druženja i poticanja raznolikih društvenih i kulturnih aktivnosti, o čemu svjedoče *diletantsko* društvo, tamburaški i pjevački zbor, aktivna uloga članova čitaonice u radu ostalih podsusedskih društava i sl. Među temeljnim obilježjima pred-

ratne čitaonice jest samoorganiziranost – članstvo je isprva bilo isključivo lokalno, financirala se vlastitim sredstvima, tj. članarinama, dobrovoljnim prilozima i, opet kroz poticanje druženja, prihodima od društvenih zabava. Problemi su se također ponajprije rješavali na lokalnoj razini, primjerice, nedostatak sredstava za nabavu časopisa rješava se povisivanjem članarina. Djelovanje čitaonice bilo je gotovo u cijelosti ovisno o volji lokalne zajednice.

Drugo razdoblje daje drukčiju sliku. Desetak godina nakon utemeljenja Narodna knjižnica i čitaonica Podsused postaje dio sustava, tj. knjižnične mreže koja, iako i dalje organizirana prema teritorijalnoj podjeli grada, nadrasta uže mjesne okvire. Dvije su stvari ipak ostale iste, a odnose se na samu percepciju čitaoničke ili knjižnične ustanove. I poslijeratnoj knjižnici pridavana je iznimna kulturna i prosvjetiteljska uloga, od nje se očekivalo da bude kulturno središte *rajona*, da organizira predavanja, čitalačke grupe, književne večeri i projekcije filmova te da naposljetku preraste u narodno sveučilište. Usto, nije se promijenila ni ideja o knjižnici kao mjestu okupljanja građana – i poslijeratna knjižnica nabavlja dnevne novine i časopise, ali i šahovske ploče. Bez obzira na političke promjene, takve ideje o poslanju knjižnice ostaju iste.

Popis ilustracija

1. Hrvatska čitaonica u Podsusedu, oko 1925. (fotografija u privatnom vlasništvu)
2. Diletantsko društvo Hrvatske čitaonice u Podsusedu, oko 1925.
3. Not. Tamb. Zbor Hrvatske čitaonice u Podsusedu, oko 1925.
4. Hrvatski pjevački zbor „Susedgrad“ Hrvatske čitaonice u Podsusedu, 1929.
5. Prva stranica Pravila čitaoničkog društva iz 1913. godine
6. Odobrenje Pravila čitaoničkog društva u Podsusedu, dokument iz 1914. godine
7. Zapisnik o preuzimanju upravljanja nad Sokolskim domom nakon likvidacije Sokolskog društva u Podsusedu
8. Učenici 2. razreda pred Knjižnicom i čitaonicom, Dom kulture, 1952.

Izvori

- Susedgradska čitaonica. 1913. HDA, fond UOZV SP 2233/1914.
- Hrvatska čitaonica. 1924. HDA, fond PU UO VIII-10 31363/1924, ZP 4102.
- Hrvatska čitaonica. 1934. HDA, fond SBUO pov. II 5271/1936, ZP 4102.
- Zapisnici. 1951–1952. HR-DAZG-1204 Rajonski narodni odbor Podsused.

Zapisnici. 1952–1955. HR-DAZG-908 Narodni odbor općine Podsused.

Društvo za poljepšanje i razvitak Podsuseda. 1922. PU UP VIII-10 31195/1922, SP 2777/1922.

Dobrovoljno vatrogasno društvo. 1933. SBUO Pov.II 1638/1933.

Zapisnik u predmetu postavljanja nove uprave za preuzeće Sokolskog doma i upravljanje istim. 1936. Privatna zbirka Vukinovac.

Literatura

Blažević T. et al., ur. 2009. *Podsused: vjerski život i tradicija: kulturno-povijesna, umjetnička i prirodna baština*. Zagreb: Župa sv. Ivana Bosca, 2009.

Dobrić, B. 2003. *Kultura čitanja i nacionalni pokreti: čitalačka društva i knjižnice u Puli u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća*. Pula: C.A.S.H.

Jesih, Lj. ur. 1935. *Spomenica*. Zagreb: Izdanje vatrogasne župe.

Katalenec, D. 1996. „Prilog periodizaciji razvoja narodnih čitaonica u Slavoniji u 19. i početkom 20. stoljeća“. U *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa, Pazin 15. studenoga 1993.*, ur. B. Dobronić, 25 – 27. Pula: Sveučilišna knjižnica u Puli.

Pleše, S. ur. 2000. *Pravila društava 1845. – 1945. – tematski vodič. Obavijesna arhivska pomagala*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

Šegota, T. 1954 – 1955. „Podsused: razvoj i preobražaj naselja pod utjecajem Zagreba“, *Geografski glasnik*, 16 – 17 (1954-55): 81 – 96.

Summary

The Podsused reading rooms and library in the 20th century

The aim of the paper is to present the history of the Podsused reading rooms and library in the 20th century, using the original archival material. The materials stored in the Croatian State Archives, original printed and hand-written Regulations of reading associations, minutes of general meetings, and documents of other associations describe the organizational and operational features of reading rooms. In addition, private documents and photos of the citizens of Podsused were also used to reconstruct the operation and influence of the Susedgrad reading room on the life in Podsused. They recorded rich cultural activities of the reading association and its role in the cultural and public life of Podsused.

The first readership associations were established in Podsused under the influence of the readership movement in Croatia: The Susedgrad reading room (1913), which was renamed in 1923 to the Croatian Reading Room of Podsused and the Croatian Reading Room Croatia in Podsused, located in the factory canteen of the Portland Cement Works (1923). The today's Library and Reading Room for Children and Adults was opened in 1951 in *Dom kulture* in Podsused, and has been working ever since.

The main contribution of the paper is the identification of core features of the development of librarianship in Podsused in the 20th century.

KEY WORDS: reading rooms, library, Podsused, Croatian Reading Room of Podsused, National Library and Reading Room Podsused, Vladimir Nazor Library.